

9. Accés a la justícia, dret i familisme¹

Alda Facio

Doctora en dret per la Universidad de San José de Costa Rica. Jurista i escriptora.

Fundadora del programa Mujer, Justicia y Género del ILANUD.

Introducció

L'objectiu primordial, encara que no l'únic, d'aquesta article és incitar-vos a reflexionar sobre si els avenços en el camp dels drets humans de les dones i les transformacions que han patit les famílies d'arreu del món els darrers temps, causades tant per aquests avenços com per d'altres factors, estan transformant el model patriarcal de família subjacent a les nostres lleis (o dret legislat), als nostres costums i creences (o dret polític cultural), i al dret judicial, és a dir el dret que es crea mitjançant la selecció, la interpretació i l'aplicació de la resta de drets per part dels operadors i operadores de justícia.

Penso que aquesta transformació, ben necessària, no s'està produint amb la rapidesa que caldria, per això m'agradaria visibilitzar la desharmonia que existeix entre la realitat de les nostres famílies, el dret a la igualtat que tenen tots els membres d'aquestes famílies i el model patriarcal que es manté en els nostres sistemes legals.² El meu objectiu no es basa només en la necessitat de denunciar les desigualtats i les violacions als drets humans que patim les dones, sigui on sigui, sinó en el fet que estic convençuda que si aconseguim famílies democràtiques, justes, igualitàries i felices podrem no només acabar amb la violència intrafamiliar, sinó també construir societats amb aquestes mateixes característiques.

I ara vull aprofundir en el que acabo de dir, malgrat que de tan obvi que és sembla que no requereixi anàlisi. Preguntem-nos el següent: Com podem esperar societats no violentes, justes, democràtiques i solidàries si els blocs amb què les construïm —les famílies— són llocs violents, autoritaris i gens solidaris?³ Si hi reflexionem, no ens costarà

1. Una versió d'aquest text es va presentar com a ponència al VI Encuentro de Magistradas de los más Altos Órganos de los Poderes Judiciales de America Latina, el Caribe Hispano Parlante y España, celebrat a Santo Domingo, República Dominicana, el desembre de 2005, i organitzat anualment pel Programa Mujer, Justicia y Género de l'ILANUD.

2. Considero que els nostres sistemes legals estan formats pel dret legislat, el judicial i el polític i cultural, i per això ho distingeixo de les lleis (que pertanyen al dret legislat). Per a més informació sobre aquest concepte ampli del dret, vegeu Facio, A., 1991.

3. És cert que a escala de l'imaginari col·lectiu pensem en la família com l'espai més segur, cosa que reforça el discurs polític, econòmic i dels mitjans, però les investigacions recents arreu del món ens diuen el contrari: les famílies estan estructurades de manera jeràrquica amb un cap de família a la cúspide i a la base les persones més vulnerabilitzades, contra les quals s'exerceix molta violència.

gens veure l'estreta relació que existeix entre l'organització de la vida en família i la de la societat. És més, haurem d'acceptar que les famílies no són només una institució més d'una societat, sinó que en són la base fonamental. Si ens preguntem com es pot desenvolupar en els infants un sentit de solidaritat o de justícia perquè en el futur puguin ser ciutadans i ciutadanes d'una veritable democràcia, no podrem negar que on més es pot aprendre sobre aquests sentiments i idees és dins la família. Però una família que no es fonamenta en principis de justícia, de solidaritat i d'igualtat difícilment pot produir ciutadans i ciutadanes compromesos amb aquests valors.⁴

El problema és que la majoria de les nostres famílies i el model de família subjacent en els nostres sistemes legals, tot i les reformes legislatives que s'han produït en aquest tema, no es basa en aquests principis. Ben al contrari, les nostres famílies reals són llocs on la dominació i la manipulació predominen sobre la interacció recíproca i el model legal. En lloc de tenir en compte aquesta realitat discriminatòria, hi ha una barreja d'idees incompatibles entre si: d'una banda, el model legislatiu es basa en un ideal de família on es declara la igualtat de drets i de deures entre els cònjuges o convivents i, d'altra banda, insisteix que a tota família hi ha o hi hauria d'haver un *cap de família*.⁵ Com veiem, l'ideal de família legislatiu simultàniament declara la igualtat i institucionalitza la jerarquia. I per empitjorar-ho, aquest model de família, com que no és real i no opta per mesures per combatre la divisió real de rols basada en jerarquies, més aviat fa augmentar la desigualtat. D'altra banda, en els models judicials i polítics sembla que es mantenen aspectes de la família patriarcal romana, juntament amb idees sobre la igualtat entre els cònjuges i convivents i els drets dels fills i filles.⁶

A més, en aquesta jerarquia que estableix el mateix dret, no podem obviar el fet que vivim a societats capitalistes consumistes on proveir en l'economia té més pes que tenir cura dels membres de la família, alimentar-los o oferir-los suport emocional; on els homes valen més que les dones; els adults més que els infants i les dones grans; les persones sense discapacitats més que les persones amb alguna discapacitat; etc. Per

4. Encara que, per descomptat, hi ha excepcions. He conegut persones molt justes i democràtiques que van viure en famílies molt autoritàries. Això no obstant, continuo considerant que hi hauria molta més democràcia si la gran majoria de nosaltres haguéssim crescut en famílies solidàries, felices i justes.

5. És curiós que fins i tot una de les poques constitucions que fan referència expressa a la coresponsabilitat entre pare i mare, la de l'Equador, en el seu art. 40 estableix: "L'Estat protegirà les mares, els pares i els qui siguin caps de família, en l'exercici de les seves obligacions". Com veiem, tot i que aquesta constitució intenta reglamentar un nou tipus de família basat en la coresponsabilitat, no es pot desprendre de la idea que algú o alguns siguin caps.

6. Dic això perquè, d'acord amb un estudi recent de la CEPAL sobre les famílies, el 36% d'aquestes a l'Amèrica Llatina continuen estant formades per un pare que proveeix i una mare que en té cura. En una societat capitalista, que sobrevalora la producció de béns i el treball remunerat, aquesta situació no pot ser propícia per a la suposada igualtat de què gaudeixen els cònjuges.

això a les nostres societats patriarcals, primer establert per la mateixa legislació⁷ però ara ja per tradició, als homes adults sense discapacitat que són al cim de la jerarquia del poder familiar no els toca fer allò que val menys a cada família: tenir cura dels seus membres, alimentar-los, netejar i oferir-los suport emocional. Com ens pot estranyar que sigui tan difícil construir o mantenir societats justes i igualitàries!

En aquesta organització jeràrquica de les nostres famílies tenim que, aquell qui es considera el cap de família i està acostumat al fet que les seves necessitats emocionals els les satisfacin d'altres, la vivència en família li ensenya que ell és el centre de tot el que hi passa i que les seves necessitats i interessos són centrals a la unitat familiar. En aquest ambient poc democràtic, els nens mascles interioritzen la idea que hi ha persones que serveixen i d'altres que manen i, per descomptat, com que són del mateix sexe que els qui manen, aspiren a convertir-se, un dia, en aquest cap de família. I les nenes, encara que reben el mateix missatge, com que són del mateix sexe que les persones que serveixen, molt en el seu inconscient saben que no valen tant com els nens mascles i que si formen una família seran les que s'encarregaran de proporcionar l'atenció i l'afecte que els seus membres requereixin, encara que també proveeixin en l'economia.

Amb homes i dones així és difícil construir democràcies basades en la igualtat de totes les persones. És més, la idea de democràcia que es forma aquesta gent és que requereix jerarquies de persones més valuoses i més poderoses que d'altres. Entenen que encara que es prediqui igualtat, encara que es legisli igualtat, sempre hi ha algú que mana i que val més que les dones, els infants i la gent gran, és a dir, sempre hi ha un home adult, ja sigui a la família o a l'Estat, que té l'última paraula. També es formen la idea que l'Estat i el Govern existeixen per manar, no per administrar els béns que són de tothom ni per garantir un repartiment just de béns i de serveis.

Però possiblement la qüestió més problemàtica és que és difícil que persones així acceptin la idea que alimentar i tenir cura d'una família és tan important i indispensable com

7. En molts dels nostres codis civils s'establí clarament que al pare li tocava proveir en les qüestions econòmiques i a la mare li corresponia l'administració de la llar. Per exemple, al Codi Civil guatemalenc fins a mitjans de 1990 es mantenia l'art. 110, que literalment deia: "El marit està obligat a protegir i a donar assistència a la seva dona, així com a subministrar-li tot el que sigui necessari per al manteniment de la llar, d'acord amb les seves possibilitats econòmiques." Fins aquí no sembla discriminatori per a les dones, però si continuem llegint trobem que "la dona té especialment el dret i l'obligació d'atendre i tenir cura dels seus fills mentre siguin menors d'edat i de dirigir les ocupacions domèstiques". I pitjor encara, l'art. 114 deia: "El marit es pot oposar al fet que la dona es dediqui a activitats fora de la llar..." I aquest article era vigent i es considerava constitucional encara que la mateixa constitució guatemalenca estableix, en el seu art. 47: "L'Estat garanteix la protecció social, econòmica i jurídica de la família. En promourà l'organització sobre la base legal de matrimoni, la igualtat de drets dels cònjuges..." Em pregunto què deu significar per a certs juristes la *igualtat de drets dels cònjuges* quan no la troben incongruent amb el fet que el marit es pugui oposar al fet que la seva dona treballi fora de la llar?

mantenir-la econòmicament. Per això les nostres societats patriarcals han perdut el sentit de per què els éssers humans ens organitzem en societats i per què hem lluitat durant segles perquè aquestes societats siguin justes, igualitàries i democràtiques. Però, com pot haver-hi justícia, democràcia o igualtat quan tasques indispensables per a la nostra supervivència com alimentar, tenir cura de la gent i nodrir són considerades inferiors a produir més i més coses per aconseguir apujar el PIB?

Per això a les nostres societats patriarcals l'emancipació de les dones generalment no va acompanyada d'una major democràcia al país, sinó simplement de més dones en el món masculí de la producció i la política. En aquestes societats, els homes no han entrat al món privat amb la rapidesa ni en el nombre en què ho han fet les dones al món públic. D'aquesta manera, el món femení privat continua desvaloritzat, potser fins i tot més que abans de l'emancipació de les dones. I això, és clar, està afectant les famílies organitzades tal com hem vist i, per tant, tota la societat.

És indispensable que es continuï legislant i que es facin noves polítiques públiques amb l'objectiu de continuar democratitzant les famílies. Però també cal que el dret judicial es transformi pel que fa al seu ideal de família, ja que, perquè el dret canviï —recordem-ho—, es necessiten no només noves lleis, sinó noves interpretacions i aplicacions d'aquestes lleis.

Estic convençuda que si aconseguim crear blocs familiars diversos entre ells però tots formats per persones solidàries i amb el mateix dret a gaudir dels seus drets humans, serà més fàcil construir societats amb persones que es preocupin pel seu benestar, però que entenguin que depenen del benestar de tota la resta per estar realment bé. Més important encara, es podran construir societats amb persones que en comptes de sobrevalorar el PIB o *el desenvolupament econòmic o sostenible i la producció industrial a gran escala* que ens ha portat a l'acumulació obsessiva de coses innecessàries, entenguin que els primers només tenen sentit quan estan en funció de l'atenció i reproducció de la vida.

L'administració de justícia i les famílies

Tornant al tema que ens ocupa, crec que el rol de l'administració de justícia en la construcció de famílies justes i solidàries és de summa importància. Cal que recordem que els drets es concretitzen i les relacions socials igualitàries es reforcen o debiliten en la interpretació de les lleis generals. Els jutges i les jutgesses, quan donen sentit i apliquen les lleis a cada cas concret, han de superar la seva pròpia subjectivitat, les seves creences religioses i els seus prejudicis socials i culturals, i entendre que el món està format per estats de realitats múltiples on conviuen diferents formes de família, totes amb el mateix dret a ser protegides per la llei, totes necessitades de normes que garanteixin

a tots els seus membres el ple respecte pels seus drets humans diversos.⁸ Però més important encara, totes tan naturals com natural és la diversitat humana. I dic que això últim és el més important perquè només entenent que poden existir molts models de família davant del dret, tots igual de valuosos, podem eradicar la família nuclear heterosexual amb fills i filles com l'únic model subjacent en els tres tipus de dret que he assenyalat abans.

Per això, un primer pas que han de fer els jutges i les jutgesses és interpretar les lleis — i no parlo només de les civils o de família, sinó de les laborals, les penals, les administratives, etc.—, com si aquestes partissin d'una pluralitat de formes de família, molt diferents i regides totes pel principi d'igualtat encara que no sigui així. Els jutges i les jutgesses, quan interpreten qualsevol assumpte que afecta una família, han de prioritzar el principi constitucional d'igualtat, i amb més motiu als països on la mateixa constitució, com l'art. 73 de la nicaragüenca, estableix clarament que «les relacions familiars reposen en el respecte, la solidaritat i la igualtat absoluta de drets i de responsabilitats entre l'home i la dona...»

Lamentablement, malgrat les grans transformacions que s'han produït a les famílies i malgrat el principi d'igualtat, la majoria de les nostres lleis, i fins i tot les nostres constitucions, parteixen del model dominant de família on hi ha presència de pare i mare vinculats per matrimoni⁹ amb perspectiva de convivència de llarga durada, fills i filles propis i on els rols de gènere estan perfectament definits. Per això el paper que han de jugar els administradors i administradores de justícia no pot ser aplicar la llei acríticament, sinó que s'ha de complir amb el principi d'igualtat consagrat a totes les nostres constitucions polítiques. Això implica acceptar que el model de família patriarcal subjacent a les nostres lleis no només viola el principi d'igualtat sinó que a més està absurdament desconectat de la realitat.

Malgrat que a moltes de les nostres constitucions es reafirma la idea que el matrimoni és la base de la societat i de la família, això no implica que només les famílies basades

8. Parlo de drets humans diversos dels diferents membres d'una família perquè encara que tots tenen dret a gaudir plenament de tots els drets humans, alguns membres de la família poden necessitar més protecció que d'altres o poden necessitar més d'un component d'un dret humà que no pas un altre membre de la família. Per exemple, una dona amb una discapacitat motora té, de la mateixa manera que la resta de membres de la seva família, el dret a decidir la seva vida reproductiva, però és possible que per gaudir d'aquest dret necessiti més informació o un altre tipus d'informació que el que necessiti una dona que no tingui una discapacitat similar. És més, totes les dones, de la mateixa manera que tots els homes, necessiten informació per poder gaudir del dret a decidir, però és obvi que a les dones els afectarà més no tenir aquesta informació ja que és en els seus cossos on es realitza la reproducció humana.

9. Per exemple, l'article 32.3 de la Constitució salvadorenca assenyala de manera específica que «l'Estat fomentarà el matrimoni, però la seva manca no afectarà el gaudi dels drets que s'estableixin a favor de la família.» I el 47 de la guatemalenc estableix que «l'Estat garanteix la protecció social, econòmica i jurídica de la família. En promourà l'organització sobre la base legal del matrimoni.»

en el matrimoni siguin mereixedores de protecció legal. Així doncs, fins i tot als països on s'especifica que el matrimoni és la base de la família, famílies basades en altres conceptes, com ara la convivència, també són protegides. Això no obstant, el problema no se soluciona amb l'ampliació de la protecció a les famílies basades en les unions de fet, perquè fins i tot a les constitucions on no s'especifica quin tipus de família ha de ser protegida¹⁰ i en els països on es reconeixen legalment les unions de fet, els grups que es formen fora del matrimoni s'entenen com a fenòmens irregulars que, des del punt de vista jurídic, no mereixen el qualificatiu de *família*.

En altres paraules, encara que a molts països s'han reformat els codis i les lleis de família per reconèixer altres models que no es basen en el matrimoni sinó en altres factors com el suport mutu, l'afecte, l'atenció envers persones amb alguna discapacitat, gent gran o infants, etc., les famílies que no es basen en el matrimoni continuen essent considerades pel dret i per la seva interpretació, com irregulars o com una excepció. O encara pitjor, algunes branques del dret, com el penal, el tributari, etc. continuen desconeixent totalment aquests altres models. En part això es deu al fet que poques persones entenen que, encara que *la família* s'ha manifestat en la nostra cultura occidental al llarg de molt de temps com la peça fonamental de l'engranatge social, els processos de canvi social sempre n'han afectat l'estructura i el funcionament. És més, m'atreveixo a dir que *la família* patriarcal sempre ha patit i està patint transformacions malgrat que es mantingui fonamentalment patriarcal.

En altres paraules, *la família* no és una institució que s'ha mantingut invariable al llarg del temps. Ben al contrari, és una institució en transformació permanent que ha canviat des de fora i des de dins en diversos moments històrics. Actualment no som davant la mort o la descomposició total de la família, com al·leguen algunes persones, simplement n'estem presenciant una nova transformació. El problema és que el dret i la seva interpretació encara no ha interioritzat la recent pluralització de les formes de família que institucionalitzen noves maneres de convivència domèstica: llars formades per parelles homosexuals o heterossexuals no matrimonials amb o sense fills/es; llars integrades per una mare amb fills/es; per una àvia amb néts/es; per dues mares amb els seus respectius fills/es; llars formades per dues o més persones que s'uneixen per donar-se afecte i solidaritat amb o sense sexe; a més de les anomenades llars compostes, que incorporen a una llar nuclear o extensa una o diverses persones no emparentades consanguíniament.

És més, el model de família basat en el matrimoni potser mai no ha estat el model majoritari a l'Amèrica Llatina o al Carib, encara que potser sí a Espanya, però el que sí és cert és que a la ment dels legisladors i legisladores i dels administradors i administradores de

10. Per exemple, l'article 4rt de la Constitució Política mexicana obliga el legislador a protegir l'organització i el desenvolupament de la família, però no fa cap referència a un model de família determinat.

justícia, siguin d'aquesta regió o d'Espanya, possiblement és l'únic. A la majoria de les lleis i sentències que no es refereixen específicament a la igualtat dels sexes dins de la família però que d'alguna manera hi estan relacionades, trobem que el model de família que s'hi inclou és un on tenim, d'una banda, un rol femení desvaloritzat, on les dones són responsables dels treballs domèstics i de proveir pel que fa a les qüestions emocionals, afectives i sexuals per al cònjuge masculí i emocionals i afectives per als fills i filles; i, d'altra banda, tenim un rol masculí sobrevalorat, on els homes són responsables de proveir en qüestions materials i simbòliques amb poca o cap responsabilitat pel que fa a l'atenció envers la resta de membres de la família o en les tasques domèstiques.

Aquest model de família pressuposa drets i obligacions explícitament o tàcitament definits a les diferents lleis de família, penals, laborals, administratives, tributàries, etc., així com en interpretacions d'aquestes lleis per part dels operadors i operadores de justícia i també en polítiques públiques, en creences i valoracions de la població en general, basades en un model de família format per responsabilitats asimètriques i amb relacions poc democràtiques.

Les dones, si analitzem les nostres realitats des de la perspectiva de gènere, hem entès que aquesta concepció de la família és possiblement el *locus* principal de la desigualtat entre homes i dones i, per això, hem posat en dubte aquesta visió de la família com un àmbit harmoniós i igualitari. Però, a més de qüestionar la unitat familiar com a espai harmònic, la perspectiva de gènere ha contribuït a visibilitzar les dinàmiques existents entre la parella com a relacions de poder i no com una unitat indissoluble amb els mateixos interessos i necessitats. Entesa així, la família, el matrimoni, la parella i totes les relacions familiars passen a ser espais on ha d'intervenir la legislació i l'administració de justícia ja no per reforçar el poder del pare com ha fet fins fa poc, sinó per afermar els drets humans de tots els seus membres, especialment els de la dona-persona humana però també els de la dona-mare, els dels infants i els de les persones amb alguna discapacitat.

La visibilització de les dinàmiques de poder dins de les famílies i la comprensió que són discriminatòries contra les dones i creen una situació de vulnerabilitat de les persones menys poderoses dins de la família com ara els infants, la gent gran i les persones amb alguna discapacitat, ens porta a plantejar que el dret i la seva interpretació no poden romandre neutrals davant les famílies, sinó que han d'intervenir per garantir la igualtat entre dones i homes i els drets humans de tots els membres d'una família. Si les lleis i la seva interpretació no prenen partit per les víctimes de la violació sexual en la parella, l'abús sexual incestuós, la violència domèstica, l'empobriment post divorci, el no-pagament de la pensió alimentària, la pèrdua dels mitjans de supervivència, la injusta distribució de responsabilitats i drets, etc., estaran tàcitament fomentant les relacions de desigualtat i les violacions dels drets humans que es donen en el si de les nostres famílies.

Però la veritat és que històricament el dret i la seva interpretació per part dels operadors i operadores de justícia no s'han mantingut neutrals davant les violacions als drets humans que es donen dins de les famílies contra les dones, els infants i les persones amb alguna discapacitat. La legislació, la doctrina jurídica i la jurisprudència estan plenes d'exemples amb un clar biaix a favor del cap de família home. Segons el respectat jurista anglès Sir William Blackstone, en el matrimoni el marit i la dona es converteixen en una nova persona davant la llei. Allò que succeïa en realitat, no és que naixés una nova persona davant la llei, sinó que se subsumia la personalitat jurídica de la dona a la de l'home. En altres paraules, ser dona o l'existència de la dona, com deia el mateix Blackstone, «queden suspesos durant el matrimoni» (1914:11), cosa que ell no considerava cap problema perquè no veia res de dolent en el fet que la dona deixés d'existir per al bé i l'harmonia de la família. És interessant notar que a cap d'aquests juristes mai no se li va ocórrer que l'harmonia de la família es podia aconseguir amb mitjans més democràtics o eliminant l'existència de l'home.

És més, les idees determinants o les bases fonamentals del dret de família modern són altament sexistes i encara que molts dels principis següents han estat substituïts per uns de més igualitaris, els seus efectes encara es noten en la majoria de les nostres famílies i en la interpretació que dels nous principis fan els operadors i operadores jurídics.¹¹

Aquestes idees fundacionals del dret de família es podrien resumir en els principis següents, que òbviament afavorien els homes:

1. Matrimoni indissoluble: principi que, de neutral, només en té el nom, ja que afecta molt més negativament les dones si es conjuga amb els altres; o matrimoni dissoluble: només a causa d'adulteri o de concubinat, règim altament discriminatori contra la dona.
2. Incapacitat relativa de la dona casada: principi expressament discriminatori contra el sexe femení.
3. Existència de la potestat marital i la consegüent subordinació de la dona al marit.
4. Pàtria potestat exclusiva del pare.
5. Adulteri com a figura tipificada en forma discriminatòria contra la dona.
6. Filiació matrimonial fortament afavorida.
7. Preponderància del marit en l'administració dels béns.

11. Per exemple, malgrat que a Costa Rica el Codi de Família estableix igualtat en les causals de divorci, els jutges i les jutgesses continuen diferenciant entre l'adulteri de la dona i el de l'home, i és molt més fàcil de provar el primer que no pas el segon.

A aquests principis s'hauria d'afegir el no-reconeixement jurídic de la violència intrafamiliar i moltes altres mancances, amb la qual cosa queda comprovat que el dret de família neix sexista i, malgrat que ha patit modificacions, aquestes no han estat tan profundes com per desplaçar del tot aquests principis.

Cal recordar la classificació d'éssers irracionals que de les dones casades feien tots els nostres codis civils derivats del Codi Napoleònic. Així, segons la llei, la dona casada no podia portar a terme cap transacció sense la signatura del seu marit, no podia comprar a crèdit, vendre, donar o rebre títols, hipotecar una propietat, ni tampoc obrir un compte bancari. El marit era l'administrador legal de tots els béns de la dona, la qual, per treballar, primer li havia de demanar permís. L'obediència al marit no era simplement una norma social, era una obligació jurídica.¹² Segles de tractament discriminatori no s'esborren amb la derogació d'uns quants articles dels codis. Per aconseguir desplaçar les idees fundants tan arrelades a les nostres ments i actituds, són necessàries mesures expressives i específiques.

Recordem també que fins fa molt poc temps a totes les nostres legislacions l'ordre dels cognoms, amb el del pare sempre primer, no es podia alterar; que les dones no podíem donar la nostra nacionalitat als nostres fills/es; que l'adulteri de la dona era penalitzat, mentre que el de l'home era tolerat, i moltes més discriminacions.

Precisament a causa de la situació tan desavantajosa de les dones dins de les famílies, les nostres demandes d'igualtat i de justícia no només es dirigeixen a transformacions en l'esfera pública, sinó també en la privada. Des de sempre les dones hem entès que no es tracta només d'aconseguir accedir al mercat laboral o a la política, sinó que per accedir-hi en igualtat de condicions amb els homes, es requereix una transformació de les relacions familiars basades en la desigualtat. Però la transformació que es necessita és molt més radical, perquè no només es necessita una distribució més igualitària dels drets i de les responsabilitats dins de la llar, sinó que urgeix una revaloració del que tradicionalment s'ha considerat el rol femení: tenir cura, alimentar i *maternitzar* els membres de qualsevol mena de família, perquè aquestes funcions són indispensables per a la manutenció de la vida humana. En altres paraules, si el rol de qualsevol família és principalment el de reproduir la vida humana, aleshores el rol de tenir cura, alimentar i estimar ha de ser tan valorat com ho és proveir per a la família en les qüestions materials i igual d'important que la producció a escala macro.

A més, és obvi que la igualtat no es pot mantenir a l'esfera pública si no existeix a la privada. Per això la idea de la necessitat d'igualtat entre homes i dones a l'esfera privada de la família i el matrimoni es troba a la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948

12. *Code Napoléon*, 1876.

i, més desenvolupada encara, a la Convenció de la CEDAW (Convenció sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació contra la Dona) de 1979.

És més, per a les dones, la idea del bon govern no és exclusiva del municipi o de l'Estat, sinó que des de fa temps reclamem la democràcia al país i a casa.

Gràcies a estudis i qüestionaments fets des de la perspectiva de gènere, ja no es pot —o almenys no s'hauria de—, legislar sobre la família o aspectes que l'afectin, sense tocar temes com la diferent valoració entre producció i reproducció, les relacions de poder entre cònjuges i d'aquests amb els fills/es, el treball domèstic no remunerat, la violència contra la dona i contra els infants, la gent gran i persones amb alguna discapacitat, la violència i abús sexual incestuós, la venda de filles per al tràfic de dones, etc.

Però a més, gràcies a la perspectiva de gènere, que inclou la visió ètnica, de classe, d'edat, etc. també es pot argumentar que no cal legislar sobre la família o sobre temes que l'afecten sense tenir en compte les múltiples desigualtats que conviuen i reforcen les relacions poc democràtiques a les famílies, com ara la pobresa, la discriminació ètnica, per edat i per discapacitat o orientació sexual, així com la corrupció i la fragilitat de les institucions. Aquesta coexistència de múltiples discriminacions produeix una gran paradoxa i és que, malgrat les transformacions que desafien el model de família tradicional, la família continua essent considerada, per la majoria de la gent, el lloc més protegit i segur, paradoxa que no és menor si es considera que a la vegada la família és, per a la majoria de les dones, un lloc d'alt risc en matèria de violència i de maltractament. Com convertir la família en un lloc regit pel dret i la justícia mantenint l'espai per a la intimitat i l'afecte és un dels reptes no només de les polítiques públiques sinó també de l'administració de justícia, que ha de vetllar pels drets humans de totes les persones en qualsevol espai.

La nova configuració de les llars i de les famílies llatinoamericanes, caribenyes i espanyoles suggereix la necessitat d'una revisió de totes les lleis que tenen impacte directe o indirecte tant en homes com en dones, com a pares i mares o com a fills i filles, germans i germanes així com l'impacte que puguin tenir en persones amb alguna discapacitat, en la gent gran o persones malaltes, etc. A més, caldria fer una revisió de principis que, sense afectar directament les relacions familiars, coadjuven que es mantingui el model sexista de família. Em refereixo, per exemple, al concepte de *culpa* en matèria patrimonial, que en molts codis i en la nostra doctrina al·ludeix al *bon pare de família*, concepte que òbviament es desprèn d'una idea estereotipada dels rols de l'home i de la dona a la família, en què l'home és qui *dirigeix la llar*, l'home és qui és *el cap de família* i l'home és qui *participa en els negocis*.

També cal analitzar l'impacte de les lleis en les institucions socials que han de donar suport a les famílies en la cobertura de les seves necessitats. En aquesta revisió és important tenir present que no tots els canvis observats al voltant de la família tradicional són

el resultat de patologies socials, sinó més aviat d'opcions individuals fruit de la recerca de relacions basades en el respecte pels drets humans de cadascun dels membres d'una família (especialment les dones de totes les edats, joves i infants, persones amb alguna discapacitat, etc.) i en formes més igualitàries de convivència. Per tant, la legislació i la seva interpretació per part dels jutges i jutgesses s'ha d'orientar a facilitar i no limitar les opcions individuals de cadascun dels membres d'una família, i a proporcionar els mecanismes necessaris per al seu benestar.

En aquesta revisió és important tenir present una de les manifestacions del sexisme que vaig desenvolupar en la meua metodologia per a l'anàlisi de gènere del fenomen legal: el familisme.¹³

Familisme

El familisme no és només una forma de sexisme, sinó també una forma específica d'insensibilitat al gènere.¹⁴ Consisteix a agafar la família com la unitat més petita d'anàlisi en situacions on en realitat s'haurien d'analitzar els interessos, les necessitats i les actuacions dels diferents membres d'una família. Vull aclarir que l'ús de llars o de famílies com a unitat més petita d'anàlisi no sempre és sexista. Per exemple, no és sexista preguntar quantes llars o famílies tenen casa pròpia, o quantes llars o famílies es veuran afectades per un incentiu tributari, o quina és la composició ètnica d'una família, encara que la pregunta o la resposta potser podria ser classista o racista. Tampoc no és sexista desenvolupar polítiques públiques per a les famílies més pobres, etc. I, encara que no és sexista proposar lleis que promoguin la igualtat real dins de les diferents famílies, sí que hi ha sexisme quan es basa en el fet que aquesta igualtat ja existeix sense haver derogat totes les lleis discriminatòries que encara persisteixen.

Hi ha familisme quan s'entén la família com una unitat on totes les persones que la integren ja tenen les mateixes responsabilitats i, molt pitjor, els mateixos drets, perquè com sabem, tractar persones desiguals com si fossin iguals produeix desigualtat i discriminació. Un exemple d'aquesta forma de sexisme la podem trobar al paràgraf següent, extret d'un estudi recent de la CEPAL sobre les estructures familiars a l'Amèrica Llatina:

13. Les altres manifestacions del sexisme són: l'androcentrisme, la misogínia, la ginòpia, la insensibilitat al gènere, el doble paràmetre, la sobregeneralització/sobreespecificitat, el dicotomisme sexual i l'haver de ser per a cada sexe.

14. Al seu torn, la insensibilitat al gènere és una forma de sexisme que consisteix a no tenir en compte les diferències de gènere i les estructures de gènere que existeixen en tota activitat o construcció humana, incloent-hi les famílies. Aquesta forma de sexisme es presenta sempre que no es tingui en compte la variable sexe com una variable socialment vàlida i indispensable per entendre una realitat determinada.

«A l'Amèrica Llatina les famílies acompleixen funcions de suport social i de protecció enfront de les crisis econòmiques, desocupació, malaltia i mort d'algun dels seus membres. La família com a capital social és un recurs estratègic de gran valor, ja que la limitada cobertura social en alguns països de la regió (laboral, en salut i seguretat social) la situa com l'única institució de protecció social enfront dels esdeveniments traumàtics. A més, és la institució que es fa càrrec dels infants, de la gent gran, de les persones malaltes i de les persones amb discapacitat.»¹⁵

No hi ha res de dolent a atribuir funcions socials a les famílies, però es cau en familisme quan, com en aquest exemple, s'atribueixen a *les famílies* accions que en realitat duu a terme, majoritàriament, la dona adulta de la família, tant si és la dona o mare dels menors com si és la filla o jove de les persones adultes majors o malaltes que la formen. De fet, aquesta forma de sexisme està atribuint accions individuals a la unitat com a conjunt i per això moltes vegades té com a resultat més explotació del treball gratuït de les dones adultes i polítiques i lleis equivocades.

Aquesta forma de familisme fa invisibles els sacrificis, els afectes i l'explotació del treball gratuït de les dones en pro d'una concepció de família com una unitat homogènia o fins i tot monolítica que pot realitzar funcions socials de *protecció enfront de les crisis econòmiques, desocupació, malaltia i mort d'algun dels seus membres*. Aquesta concepció de la família no permet proveir mesures de protecció per als qui pateixen els abusos i, per tant, crea grans desigualtats en el maneig del poder i en la distribució del temps lliure entre els sexes. I el que és greu és que aquesta és la concepció que tenien grans teòrics de la igualtat social com Hegel i Rousseau. Per a ells les famílies no estaven formades per persones de diferents edats i gèneres però iguals en dignitat, sinó que preferien veure la família com la unitat més petita de la societat justa que ells volien construir i, d'aquesta manera, com que la veien com la unitat més petita, no s'havien de preocupar per les relacions injustes dins les famílies. Això és greu perquè la majoria dels nostres principis legals es basen en les teories d'aquests i d'altres filòsofs, la qual cosa ens explica per què ha estat tan difícil la construcció de societats més justes.

Lamentablement, aquesta concepció de família com la unitat més petita d'una societat és allò que prima a les nostres constitucions i lleis, encara que proclamin la igualtat entre els cònjuges i el respecte pels drets dels infants.¹⁶ I ho dic perquè, amb tantes procla-

15. Arraigada, I. (2004: 45).

16. Per exemple, l'article 42.4 de la Constitució de Colòmbia estableix que "les relacions familiars es basen en la igualtat de drets i de deures de la parella, i en el respecte recíproc entre tots els seus integrants." I malgrat tot, a les observacions finals que fa el Comitè de la CEDAW a Colòmbia després de presentar el seu quart informe, aquest observa que malgrat l'article constitucional que protegeix les famílies, la majoria de famílies pobres encapçalades per dones no reben cap protecció de l'Estat. També recomana que la legislació igualitària que ha adoptat Colòmbia sigui posada en pràctica i difosa perquè la majoria de les dones ni tan sols no saben que tenen el dret a la igualtat en la família.

mes constitucionals sobre la igualtat dels cònjuges i els drets iguals de tots els membres d'una família, no trobo prou lleis que protegeixin realment els membres amb menys poder dins de cada família. On són les lleis i mecanismes que protegeixen les dones i nenes de la discriminació a la família? On són les normes que partint del fet que la discriminació és real, ofereixin mesures especials de caràcter temporal per alleugerir l'assoliment de la igualtat? Tothom sap que la igualtat no s'aconsegueix declarant-la, sinó amb accions i lleis que tinguin l'objectiu d'eliminar la discriminació real que patim les dones a totes les esferes, inclosa la de la família. I pensem, per què l'art. 16 de la CEDAW, el que parla d'igualtat entre dones i homes en la família, és un dels que té més reserves dels Estats?

Però no és l'única manera com es manifesta el familisme. Un altre exemple el trobem quan la legislació presumeix que les decisions que s'adopten sobre els béns d'una família són decisions preses en conjunt per la família, quan en realitat pot haver estat una decisió en contra dels desigs o en detriment d'un o més membres de la mateixa, generalment en detriment de la dona i dels fills i filles. Aquest enfocament sobre la família amaga el fet que els homes i les dones tendeixen a participar de manera diferent en les decisions que afecten la llar i la família i que allò que se'ns presenta com quelcom de decidit per la família va ser, en realitat, decidit pel *pater familias*.

Un altre exemple de familisme es presenta quan per castigar un home per haver comès algun delictes, generalment el de narcotràfic, s'afecten tots els béns de la família que, precisament perquè el dret és androcèntric, permet que aquests béns estiguin només a nom del pare. Aquesta és una forma de familisme que redueix la família als interessos del pare. El problema invers, però que també és una forma de familisme, consisteix a atribuir una propietat individual a tota la unitat en casos en què els membres de la unitat no necessàriament posseeixen o demostren posseir de manera igual aquesta propietat. Un exemple típic d'aquest tipus de familisme té lloc quan la filiació racial o ètnica d'una família és determinada amb base en els antecedents del pare. Per exemple, en una família en què el marit-pare és afrodescendent i la dona-mare és eurodescendent, aquesta família és classificada com a afrodescendent en lloc de com a barreja afro-eurodescendent. És clar, aquí també es manifesten altres formes de discriminació, com ara el racisme.

Aquest tipus de familisme també es dona quan l'ingrés d'un membre individual de la família és tractat com a *ingrés familiar*. Aquest terme seria correcte si tots els membres d'una família tinguessin legalment i socialment els mateixos drets en relació amb els ingressos de tots els membres de la família. Com que això en general no passa, resulta incorrecte el terme *ingrés familiar*. Per no caure en aquesta forma de familisme insensible al gènere, cal tenir en ment qui o quines persones dins de la família generen els ingressos i qui té el control sobre l'anomenat ingrés familiar. No s'hauria de donar per fet que una quantitat específica de diners és necessàriament d'igual benefici per a tots els

seus membres, indistintament de qui la controla. És més, existeixen estudis que demostren que les dones, encara que guanyen molt menys que els homes, gasten més dels seus ingressos en necessitats de *la família* i, això no obstant, en aquests mateixos casos es continua partint del fet que qui ha de guanyar més és l'home perquè el seu rol és el de proveïdor de la família i generalment el seu ingrés és el que es denomina *ingrés familiar*.

Una altra forma de familisme s'està presentant com a reacció a l'ingrés de les dones al mercat laboral i a l'esfera pública de presa de decisions. Consisteix a culpar les dones de la descomposició social que es viu a gairebé tot el món. Sota aquesta lògica s'estan desmantellant els mecanismes que s'havien creat per donar poder a les dones amb l'excusa que cal *protegir la família*, però en realitat el que es pretén protegir és el model tradicional de família encapçalada i controlada pel pare-marit. En comptes de continuar pel camí de democratitzar la família amb la conciliació i l'harmonització de l'esfera pública i privada, és a dir, intentant aconseguir la igualtat dins de les famílies, aquesta forma de familisme es basa en el fet que el preu que han de pagar les dones per sortir al món públic és el sacrifici de la vida familiar i privada, i per a les que no surten al món públic, la recepta és protecció en lloc de drets. Així, les dones *bones* que es queden a casa *moreixen* tota la protecció de lleis que les converteix en éssers vulnerables, ciutadanes de segona en comptes de titulars plenes de drets i de responsabilitats.

El procés d'incorporació de les dones al mercat laboral i les transformacions que comporta en les famílies, requereixen polítiques públiques, lleis i la seva interpretació *genesentiva* perquè aquesta participació es transformi en més democràcia dins de les famílies i en els estats. Per aconseguir-ho, a més de qüestionar les normes d'obediència al marit —que ja es va fer en els codis civils o de família—, cal modificar la legislació laboral, penal, administrativa, comercial, etc., de manera que els canvis en les famílies es consolidin jurídicament i rebin de la llei el suport necessari per assolir la igualtat.

Potser els exemples més clars de familisme els trobem a la legislació sobre violència intrafamiliar. A moltes d'aquestes lleis que s'han promulgat a tots els nostres països, l'objectiu principal de la llei no és protegir les dones dels maltractaments en la parella o exparella com ho exigeix la Convenció Interamericana per Prevenir, Sancionar i Eradicar la Violència contra la Dona,¹⁷ que reconeix explícitament en el seu preàmbul que «la violència contra la dona és una ofensa a la dignitat humana i una manifestació de les relacions de poder històricament desiguals entre dones i homes.» Opino que la majoria de les nostres lleis no tenen en compte el tema de la desigualtat de poder entre homes i dones perquè cap no té un títol que digui alguna cosa com ara *Llei sobre el maltractament en-*

17. Coneguda com la Convenció de Belem do Pará, va ser adoptada per l'Assemblea General de l'OEA el 9 de juny de 1994.

vers les dones en la parella o la família, sinó que totes empren precisament la terminologia més ambigua: *violència intrafamiliar*, com si tots els membres d'una família es col·legessin mútuament amb la mateixa força i el mateix poder. Al contrari, sembla com si l'objectiu de moltes d'aquestes lleis, encara que tàcit, fos mantenir la unitat de la família malgrat la violència. Per això a moltes trobem procediments de conciliació per tal de mantenir la família unida. Aquí el legislador compta amb el familisme que suposa que guiarà l'administrador o administradora de justícia i, per tant, no ha d'explicitar que l'objectiu sigui mantenir la família unida. Aquesta és una forma de familisme que moltes vegades té l'efecte d'acabar amb la vida de les dones.

Afortunadament, en aquesta revisió de tota la legislació que afecta d'una manera o altra les famílies, tenim una guia fonamental: la CEDAW i, especialment, les recomanacions generals no. 21 i 25, en què el Comitè desenvolupa quina és l'obligació estatal respecte a les famílies per aconseguir la igualtat en el matrimoni i les relacions familiars i, en general, quina és l'obligació de l'Estat respecte a la igualtat entre els sexes. Per acabar, voldria destacar algunes de les idees que el Comitè de la CEDAW ha emès respecte als drets de les dones en el context de la família.

La família a la CEDAW

Òbviament, la CEDAW no té una definició de família perquè és un document que es pretén universal i, per tant, no pot privilegiar un tipus de família sobre un altre. Això sí, la CEDAW pretén regular tots els aspectes relacionats amb la igualtat entre dones i homes, nens i nenes, dins de qualsevol mena de família. És més, la recomanació general no. 21 estableix de manera explícita que «la forma i el concepte de família varien d'un estat a un altre i fins i tot d'una regió a una altra dins un mateix estat. Sigui quina sigui la forma que adopti i sigui quin sigui l'ordenament jurídic, la religió, els costums o la tradició en el país, el tractament de la dona en la família, tant davant la llei com en privat, ha de ser conforme als principis d'igualtat i de justícia per a totes les persones, com ho exigeix l'article 2 de la convenció».

És més, la CEDAW no només explicita els drets inalienables de la dona que ja estaven consagrats a les convencions i declaracions anteriors, sinó que va encara més lluny ja que reconeix que la cultura i les tradicions poden tenir importància en el comportament i la mentalitat dels homes i de les dones, i estableix, de manera clara, que aquestes compleixen un paper significatiu en la limitació de l'exercici dels drets fonamentals de la dona.¹⁸

¹⁸ Vegeu art. 5 de la CEDAW i paràgraf 14 del preàmbul que diu, literalment: "Reconeixent que, per aconseguir la plena igualtat entre l'home i la dona, cal modificar el paper tradicional tant de l'home com de la dona a la societat i a la família..."

Per exemple, el Comitè de la CEDAW ha assenyalat de manera reiterada que els costums que treuen importància al testimoni o les proves presentades per les dones en els litigis familiars violen el dret a la igualtat i moltes vegades coarten efectivament el dret de la dona a intentar obtenir o conservar una part igual del patrimoni i menyscaben la seva posició de membre independent, responsable i valuós de la col·lectivitat a què pertany.

És important fer notar que quan la CEDAW, en el seu art. 5, estableix l'obligació dels estats a modificar els costums discriminatoris i rols estereotipats, no s'està referint només als de la dona, sinó que també s'han de modificar els costums que mantenen els homes aliens al rol de tenir cura físicament i emocionalment de la seva família. És a dir, a la CEDAW es reclama més igualtat entre homes i dones tant en l'àmbit públic com en el privat, i per a això no només es requereixen modificacions a les lleis i els costums i eliminació de rols estereotipats, sinó que es requereix el reconeixement de la importància social de la maternitat.¹⁹

Sobre això la CEDAW no només estableix la prohibició de discriminar la dona per motius d'embaràs o de maternitat,²⁰ sinó que va més enllà i estableix que cal distingir la funció de pares —que ha de ser assumida de manera compartida pels dos sexes—, de la funció reproductora —que només pot assumir la dona i respecte de la qual es requereixen algunes normes protectores que, segons l'art. 4, no es consideraran discriminatories.

I quant a la desvalorització del rol femení, mirem què diu la Recomanació General 21. Històricament, l'activitat humana a les esferes pública i privada s'ha considerat de manera diferent i s'ha reglamentat en conseqüència. A totes les societats, durant molt de temps s'han considerat inferiors les activitats de les dones que, tradicionalment, han dut a terme el seu paper en l'esfera privada o domèstica. Com que aquestes activitats tenen un valor inestimable per a la supervivència de la societat, no hi pot haver justificació per aplicar-los lleis o costums diferents i discriminatoris. Els informes dels estats part posen de manifest que, fins i tot quan existeix la igualtat *de iure*, a totes les societats s'assignen a la dona funcions diferents, que es consideren inferiors. D'aquesta manera, es concullen els principis de justícia i d'igualtat que figuren en particular a l'article 16 i als articles 2, 5 i 24 de la Convenció.

El Comitè ha estat enfàtic a l'hora d'insistir que els estats no s'han de conformar amb la igualtat formal, ja que no sempre millora la situació de la dona. És més, any rere any ha dit als estats que mentre les causes subjacents de la discriminació contra la dona i de la seva desigualtat no s'abordin de manera efectiva, no han d'assumir que han complert amb les seves obligacions concretes quan van ratificar la CEDAW. El Comitè ha dit

19. Art. 5 i paràgraf 13 del preàmbul.

20. Art. 11.

reiteradament que la vida de la dona i la vida de l'home s'han d'enfocar tenint en compte el seu context familiar i que s'han d'adoptar mesures per transformar realment les institucions com la família perquè deixin de basar-se en pautes de vida i paradigmes de poder masculins determinats històricament.

A la RG 21, el Comitè assegura que «l'examen dels informes dels estats part revela que l'ordenament jurídic de molts països disposa els drets i les obligacions dels cònjuges sobre la base dels principis de la *common law*, del dret religiós o del dret consuetudinari, en lloc dels principis inclosos a la Convenció. Aquesta diversitat en la normativa i la pràctica relatives al matrimoni té conseqüències de gran amplitud per a la dona, que invariablement en limiten el dret a la igualtat de situació i d'obligacions en el matrimoni. Aquesta limitació sol ser causa del fet que es consideri el marit com a cap de família i com a principal encarregat de l'adopció de decisions i, per tant, infringeix les disposicions de la Convenció».

I quant als drets reproductius de la dona en la família, el Comitè ha dit que l'art. 16 li atorga el dret a decidir el nombre i l'espaiament dels seus fills/es, especialment perquè les seves obligacions envers ells afecten el seu dret a l'educació, a l'ocupació i a d'altres activitats referents al seu desenvolupament personal, a més d'imposar-li una càrrega de treball injusta. El nombre i espaiament dels fills/es repercuteixen de manera anàloga en la seva vida i també afecten la seva salut física i mental, així com la dels seus fills o les seves filles.

En aquest sentit, l'RG 21 insisteix que si bé la decisió de tenir fills/es s'ha d'adoptar preferiblement consultant-ho amb el cònjuge o el company, no s'ha de limitar pel cònjuge, el pare, el company o el govern. «Per tal d'adoptar una decisió amb coneixement de causa respecte de mesures anticonceptives segures i fiables, les dones han de tenir informació sobre les mesures anticonceptives i el seu ús, així com garanties de rebre educació sexual i serveis de planificació de la família, d'acord allò que estableix l'incís h) de l'article 10 de la Convenció.»

«Hi ha ampli acord sobre el fet que quan es disposa lliurement de mesures apropiades per a la regulació voluntària de la fecunditat, millora la salut, el desenvolupament i el benestar de totes les persones de la família. A més, aquests serveis milloren la qualitat general de la vida i la salut de la població, i la regulació voluntària del creixement demogràfic ajuda a conservar el medi ambient i a assolir un desenvolupament econòmic i social durador.»

Pel que fa al nom de la dona casada, la mateixa RG estableix que «els principis d'igualtat, justícia i plena realització de tots són la base d'una família estable. Per tant, marit i muller han de tenir el dret a escollir la seva professió o ocupació d'acord amb la seva pròpia capacitat, aptituds o aspiracions, d'acord amb els incisos a) i c) de l'article 11 de la Convenció. A més, cadascú ha de tenir el dret a escollir el seu nom per conservar la

seva individualitat i identitat dins de la comunitat i poder distingir-lo de la resta de membres de la societat. Quan la llei o els costums obliguen una dona a canviar de nom amb ocasió del matrimoni o de la seva dissolució, se li denega aquest dret.»

En relació amb la propietat o tinença de la terra, l'RG 21 diu que «és poc realista tota discriminació en el repartiment de la terra basada en la premissa que només l'home té l'obligació de mantenir les dones i els infants de la seva família i que farà honor a aquesta obligació. En conseqüència, tota llei o costum que concedeixi a l'home el dret a una major part del patrimoni en extingir-se el matrimoni o l'amistança o en morir un parent és discriminatòria i tindrà greus repercussions en la capacitat pràctica de la dona per divorciar-se, per mantenir-se, per mantenir la seva família o per viure dignament com a persona independent».

Respecte al domicili, la Recomanació General 21 diu que, «com en el cas de la nacionalitat, l'examen dels informes dels estats part demostra que a una dona no sempre se li permetrà escollir el seu propi domicili conforme a la llei. Una dona adulta hauria de poder canviar a voluntat de domicili, de la mateixa manera que de nacionalitat, independentment del seu estat civil. Tota restricció del seu dret a escollir el seu domicili en les mateixes condicions que l'home pot limitar-ne les possibilitats de recórrer als tribunals al país on viu o impedir que entri a un país o en surti lliurement pel seu compte.»

Amb relació a les dones migrants que viuen i treballen temporalment en un altre país, el Comitè ha establert que se'ls haurien d'atorgar els mateixos drets que als homes de reunir-se amb els seus cònjuges, companys o fills/es.

Quant als béns en el matrimoni, el Comitè de la CEDAW ha dit en múltiples ocasions que, encara que la llei confereixi a la dona el dret a la mateixa part dels béns que el marit i encara que els tribunals ho apliquin, l'home pot administrar els béns de propietat de la dona durant el matrimoni o en el moment del divorci. A molts estats, fins i tot en els que reconeixen la comunitat de béns, no existeix l'obligació legal de consultar la dona quan la propietat que pertany a totes dues parts es ven o s'aliena d'una altra manera, la qual cosa limita la capacitat de la dona per controlar l'alienació de la propietat o els ingressos procedents de la seva venda.

El Comitè també ha dit que en alguns països, en dividir-se la propietat conjugal, s'atribueix més importància o valor a les contribucions econòmiques (que poden haver estat fetes només pel pare o per tots dos cònjuges) que a d'altres aportacions, com l'educació dels fills/es, l'atenció envers els parents o parentes grans i les feines domèstiques (que aclaparadorament van ser efectuades per la mare-dona). Amb freqüència, aquestes contribucions de la dona fan possible que el marit obtingui majors ingressos i, per tant, la sobrevaloració de les aportacions econòmiques és doblement injusta. S'hauria de donar la mateixa importància a totes les contribucions, econòmiques o no, així com

dissenyar-se alguna metodologia per poder calcular quan les contribucions no econòmiques van possibilitar l'augment o disminució de les econòmiques.

Quant a successions, el Comitè ha dit que hi ha massa països on la legislació i la pràctica en matèria de successions i de béns redunden en greus discriminacions contra la dona. Aquesta desigualtat de tracte pot fer que les dones rebin una part més petita del patrimoni del marit o del pare, en cas que aquests morin, que els viudots i els fills/es. En alguns casos, només es reconeix a la dona un dret limitat i controlat a rebre determinats ingressos amb càrrec al patrimoni del difunt. Amb freqüència, els drets de successió de la viuda no reflecteixen el principi de la igualtat en la propietat dels béns adquirits durant el matrimoni. Aquestes disposicions violen la Convenció i s'haurien d'abolir.

Conclusió

L'administració de justícia té un rol important en la consecució de societats justes, igualitàries, democràtiques i, sobretot, felices, a partir de famílies amb aquestes mateixes característiques. Per aconseguir-ho, els operadors i operadores de justícia primer s'han de conscienciar de l'ideal de família patriarcal encara subjacent en els tres tipus de dret i dels rols estereotipats d'homes i dones que aquest tipus de família requereix alhora que genera. També és important que tinguin en compte la desharmonia que existeix entre la realitat de les nostres famílies, el dret a la igualtat que tenen tots els membres d'aquestes famílies i aquest model patriarcal.

Una vegada conscients de tot això, l'anàlisi de gènere de les lleis i dels fets els facilitarà no caure en familismes o altres formes de sexisme que no haurien d'estar presents en les decisions judicials perquè violen el principi d'igualtat consagrat a totes les nostres constitucions polítiques, així com a la Convenció sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació contra la Dona, ratificada per tots els nostres estats.

Imageneu les sentències i la doctrina que resultarien d'una afecció plena a l'extraordinària idea que totes les persones naixem lliures i iguals en dignitat i drets. Més important encara, imagineu la felicitat dels infants, de la gent gran, de les persones amb discapacitat, dones i homes adults, si poguessin viure en famílies on cada persona, tant jove com vella, tant innocent com sàvia, tant forta com feble, es pogués sentir emparada, segura, còmoda i respectada sabent que una dona no va haver de sacrificar la seva vida, els seus somnis o la seva autonomia perquè això succeís.

Imageneu la felicitat de saber que vostès, com a administradores de justícia, poden contribuir per tal que això succeeixi!

Bibliografia

- ARRAIGADA, I. «Estructuras familiares, trabajo y bienestar en América Latina», a ARRAIGADA, IRMA i ARANDA, VERÓNICA (comp.) *Cambio de las familias en el marco de las transformaciones globales: necesidad de políticas públicas eficaces*. Santiago de Chile: Série Seminarios y Conferencias, n. 42. CEPAL, 2004.
- BENNER, P.; WRUBEL, J. «The Primacy of Caring». *American Journal of Nursing*. Vol. 88, agost, 1998
- BLACKSTONE, W. «Comentaries on the Laws of England». Reimpr. New York Banks, 1914. [Traducció d'Alda Facio].
- CEPAL. *Cambio de las familias en el marco de las transformaciones globales: necesidad de políticas públicas eficaces*. Santiago de Chile: Série Seminarios y Conferencias, n. 42. CEPAL, 2004. .
- CODE NAPOLEÓN. París: Ed. Garnier Freres, 1876.
- DOURADO DORA, D. *Organizacao, Femenino — Masculino, Igualdad e Diferenca Na Justica*. Porto Alegre: Themis, 1995.
- FACIO, A. *Cuando el género suena, cambios trae, metodología para el análisis de género del fenómeno legal*. San José, Costa Rica: ILANUD, 1991.
- FIRESTON, S. *The Dialectic of Sex, The Case for Feminist Revolution*. Nova York: Morrow, 1970.
- HUAITA ALEGRE, M. «Desigualdades de género en las consecuencias económico financieras del divorcio» i «Derecho de custodia, neutralidad de género, derechos humanos de la mujer e interés superior del niño o niña», a FACIO, A. i FRIES, L. (ed.) *Género y Derecho*. Santiago de Chile: LOM Ediciones. Col·lecció Contraseña, Estudios de género, 1999.